

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРОЕКТНО БАЗИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ В УРОЦИТЕ ПО ЛИТЕРАТУРА (I – IV КЛАС)

Гл. ас. Златина Димитрова
Бургаски свободен университет

Резюме. Децата на XXI век общуват глобално и разполагат с неограничен достъп до информационни ресурси. Но често това изобилие от информация не води до системни знания, което показва, че децата трябва да се научат правилно да я усвояват. Статията разглежда възможностите за приложение на проектно базираното обучение в уроците по литература в началния образователен етап. Този иновативен метод предлага нов тип педагогическо взаимодействие по отношение на учебното съдържание по предмета, свързано с постигане на необходимото базово равнище за комуникация на роден език в етапа I – IV клас. Обучението чрез проекти е приложимо и в контекста на изграждане на литературни компетентности чрез работа с художествен текст, което е основна част от формирането на езикова грамотност и се свързва с уменията на учениците за разпознаване, разбиране и интерпретиране на специфичната информация, която той носи.

Ключови думи: проектно базирано обучение; иновативен подход; четене; езикова грамотност; начално училище

Модернизацията на българското образование поставя във фокуса на вниманието личността на ученика и необходимостта от обновяване на учебното съдържание. Заради научните и технологичните иновации, които се раждат буквално пред очите ни, каквито и колкото знания да получават днес учениците, те бързо остаряват. Ето защо е необходимо у децата на XXI век да се формира и развива уменията да придобиват знания сами чрез различни източници на информация.

Новата реалност промени традиционната образователна парадигма „учител – учебник – ученик“ и я замени с нова схема: „ученик – дигитални средства – учител“. Тя отразява хуманистичните традиции в педагогиката и предлага допълнителни възможности за образование – неналичие на готови и систематизирани знания, подлежащи на усвояване, а творчески подход към търсене и анализ на предлаганата информация за решаване на педагогиче-

ските задачи. Само така днес може да бъде реализирана и основната мисия на училището – да създава условия за всяко дете да прояви своя талант и да реализира творческия си потенциал.

Децата на новия век общуват глобално. Заради богатия комуникационен и информационен инструментариум, който има широк възрастов, географски и езиков обхват, малкият ученик разполага с неограничен достъп до информационни ресурси. Но често това изобилие от информация не води до системни знания, което показва, че децата трябва да се научат правилно да я усвояват. В тази връзка, все по-актуално става използването на нови форми, методи и техники в учебния процес, които изграждат умения за самостоятелно придобиване на нови знания, за бързо ориентиране във все по-увеличаващия се поток от информация и намиране на правилно решение в ситуация на избор. Не по-маловажно се оказва и формирането на умение за ефективна екипна работа на учениците.

На изискванията на тези актуални образователни тенденции отговарят проектно базираните подходи в обучението, които намират все по-голямо приложение и в началното училище. Този метод може да предложи нов тип педагогическо взаимодействие по отношение на учебното съдържание по български език и литература, свързано с постигане на необходимото базово равнище за комуникация на роден език в началния образователен етап. Обучението чрез проекти е приложимо и в контекста на изграждането на литературни компетентности чрез работа с художествен текст и се свързва с уменията на учениците за разпознаване, разбиране и интерпретиране на специфичната информация, която той носи.

За четенето, книгите и формирането на ученика читател

Четенето е функционално базово умение, необходимо на всички хора за образование и живот в съвременното общество. То всъщност е „ключът към информационната ера“. И неслучайно умението за работа с информацията е сред в петте ключови компетентности на образования човек, определени от ЮНЕСКО. Отношението на човека към книгата се формира през първите десет години от неговия живот. В предучилищното образование общуването с книгата се задава от възрастните, било то родители, близки или детски учители, използвайки метода на четене, разглеждане на богато илюстрирани издания и активно слушане. На следващия етап – в началното училище, се поставят основите на читателската самостоятелност на малкия ученик. Именно тогава става и формирането на ученика читател.

В същото време, през последните години в света се наблюдават някои общи тенденции, а именно спад на престижа на четенето и намаляване на времето, отделяно за четене, което води до влошаване на уменията за четене. България не прави изключение в тази посока, а това пряко се отразява върху езиковата

подготовка на учениците. „Обучението по български език става все по-трудно и по-сложен процес. Причините са както субективни – учениците не четат, не проявяват инициатива, не се концентрират достатъчно, а езикът е своеобразна абстракция, така и обективни – стандарти, учебни програми, учебници и др.“, констатира Г. Христозова (Hristozova 2008, 7).

За съжаление, през последните години четивната грамотност от категорията на основните умения се нарежда в категорията на „елитните“ умения, които само много малък процент от българите владеят свободно. Това се потвърждава и от данните за постиженията на българските деца в Програмата за международно оценяване на учениците PISA, подробно анализирани от Института за изследвания в образованието. „Данните на PISA 2018 показват, че средният резултат на българските ученици е 420 точки – значително (с 67 точки) по-нисък от средното за ОИСР. Как се променят резултатите на българските ученици в областта на четивната грамотност през годините? След 2012 г. се наблюдава устойчиво понижение на средните резултати на българските ученици. През 2018 г. понижението е с 16 точки спрямо 2012 г. и с 12 точки спрямо 2015 г. Делът на учениците със затруднения при четене е особено висок в България и Румъния (40%). България е на 43-то място от 44 възможни според международния тест за грамотност на 15-годишните PISA. Страната ни е първа по неграмотност в Европейския съюз, сочи анализ на Европейската комисия. В световен мащаб заема 53-то място – много преди нас са Киргизстан, Тринидад и Тобаго, Туркменистан, Тонга.“¹⁾

Ето защо начинаещият читател трябва да се научи да чете добре, да работи с текста на всяко произведение, да разбира неговото съдържание и авторската гледна точка в него, да разсъждава над прочетеното и да изразява свое мнение, да изпълнява творчески задачи, свързани с прочетеното в едно или друго литературно произведение. Всички тези умения са включени в държавните образователни стандарти по литература.²⁾

В същото време, сме свидетели на следното противоречие: от една страна, са огромните възможности за учене, които предоставят съвременните средства за информация и комуникация, широката гама от налична детска литература, усърдната работа на учителите за развиване интереса на децата към четенето, а от друга – намаляването на учебното време за четене и в резултат на това, нежелание на децата да четат книги.

За да се справим с това предизвикателство, е добре да създадем условия за формиране на читателска компетентност у учениците. Всеки, който работи с малки ученици, знае колко усилия са необходими, за да усвоят децата техниката, скоростта и изразителността на четене, но още по-трудно е да възпитаеш ентусиазиран читател.

Как да покажем на децата, че четенето може да носи удоволствие и положителни емоции? Успехът в развитието на читателския интерес у децата

зависи от разнообразните методи, които прилага в своята работа началният учител. Сред тези форми се нареждат колективното четене, състезанието за най-добър четец, рекламата на книги, литературните празници и игри, отзиви за прочетена книга, писмо до литературен герой, библиотечен час, воденето на читателски дневник, участие в литературни конкурси, посещения в местната библиотека и събития, посветени на знакови детски произведения и автори.

Иновативният подход в обучението по литература

Работейки според стандартите на новото поколение, от учителя се изисква да осъществи преход от традиционните технологии към тези на личностно развиващото обучение, ориентирано към ученика. Това означава приложение на диференцирания и на компетентностния подход, проектна и изследователска дейност, информационни и комуникационни технологии, интерактивни методи и други активни форми на обучение.

В интерактивна среда се търсят нови, различни измерения в отношенията „учител – ученик“. Освен това самата иновация в съвременното училище често пъти е свързана с интерактивно обучение. М. Алексиева определя тази обучителна форма „като част от личностно ориентирания образователен процес, в който в синергично цяло се съчетават дейности, насочени, от една страна, към ефективен подбор и адаптиране на учебно съдържание (какво да се учи?) спрямо познавателните способности и интереси на учениците, и от друга страна – познаване и прилагане на подходи, практики и технологии (как да се учи), които мотивират и стимулират познавателната активност на обучаемите, нуждата им от изява и поддържане на относително постоянно ниво на академични резултати“ (Aleksieva 2019, 104 – 105).

Според Д. Йорданова „изборът на интерактивни методи за възприемане, разбиране, осмисляне и интерпретиране на художествен текст в обучението по литература в етапа I – IV клас не е случаен. Чрез приложение на интерактивни методи в уроците по литература малките ученици общуват активно с художествения текст, като го слушат, четат, коментират, илюстрират, драматизират, играят и творят, оценяват, обменят идеи чрез съвместна учебна дейност, но при зачитане и на индивидуалното мнение“ (Yordanova 2019, 44).

Тя допълва, че използването на интерактивни методи в обучението по литература зависи от характерните особености на художествения текст, както и от избраната технология на обучение. Методическият подход трябва да бъде съобразен още с вида и целите на урока, със състава на класа и индивидуалните възможности на учениците. „Приложението на балансирана комбинация от интерактивни и традиционни методи и техники за работа с художествен текст активизира познавателната дейност на малките ученици, повишава мотивацията им и влияе върху овладяването на основни ключови компетентности от тях“ (пак там, 46).

Проектно базираното обучение се нарежда сред иновативните методи, които по оригинален начин допълват и разширяват педагогическата работа. В процеса на реализиране на проектната дейност учениците трябва да се справят с интересни и полезни задачи, свързани с реалния живот, да приложат теоретичните знания на практика. По този начин дори най-трудните уроци стават по-достъпни и занимателни, което се отразява върху общата успеваемост на учениците. Ето защо методът на обучение чрез проекти е особено подходящ за началния образователен етап, когато започва да се формират личността на ученика, неговият мироглед и желание да се развива и изпява.

Методически аспекти за приложение на проектно базираното обучение в часовете по литература

Учебното съдържание по български език и литература в началния образователен етап е съобразено с държавните образователни изисквания по предмета, които са основополагащи за подготовката на малкия ученик. Те са свързани с овладяване на знания, умения и отношения, формиращи езикова и литературна компетентност у подрастващите.²⁾

В системата на общообразователната подготовка културно-образователната област „Български език и литература“ се състои от един общ предмет, при който двете части намират различен баланс в отделните етапи на образователния процес. Спецификата в етапа I – IV клас се състои в интеграцията на българския език с литературата. В I и II клас преобладават теми за придобиване на знания и умения по роден език – начално огромотяване, обучение по четене, овладяване основите на писмената и устната реч и др. Специфичното литературно обучение започва в III клас, като някои от изискваните компетентности са общи и за двете части на предмета, например началното овладяване на системата от писмени работи в училище. Литературното обучение включва още работа за подобряване на уменията за четене, развитие на възприятието за литературен текст и формиране на читателска самостоятелност.

Съществена част от обучението по предмета е формирането на комуникативноречеви компетентности, в което са застъпени придобиване на знания за речта, нейните функции, развитието на умения в областта на основните видове речева дейност – говорене, слушане, четене и писане. Основното умение, което се формира в процеса на развитие на комуникативноречевата компетентност, е способността да се създават текстове.

Всичко това прави въвеждането на проектния метод в уроците по български език и литература изключително уместно. В процеса на реализиране на проекта учениците обсъждат и обменят идеи, а паралелно тече изследователска работа, насочена към самостоятелно търсене, което води до усилен комуникация в класната стая.

От друга страна, литературата заема специално място в системата от общо-образователни учебни дисциплини и е изключително благодатна за проектна дейност. Всяко литературно произведение е отражение на живота в определена епоха. Основа за обучението чрез проекти в уроците по литература е да стимулира интереса на учениците към проблема за съзнателния избор на жизнени насоки, които определят бъдещето. Стратегическа цел на дейността на учениците е да се формират ценности, благодарение на които те ще станат добри, умни, знаещи и достойни хора. Заедно с това те ще се научат да изготвят и реализират свои собствени житейски проекти в трудните условия на съвременността.

В своята работа учителите често се сблъскват с редица проблеми, като липса на интерес към четенето сред учениците, липса на умения за анализ и обобщение. Интересната работа в екип позволява на децата да усетят предмета и да получат нови знания, а учителят да реши гореизложените проблеми. Познаването на историята и световната художествена култура, което е съставна част от обучението по литература, може и трябва да помогне в работата по всеки литературен проект.

Цел на проектното обучение в часовете по литература е да създаде условия, при които учениците:

- 1) самостоятелно и доброволно придобиват липсващите знания от различни източници;
- 2) да се научат да използват придобитите знания за решаване на когнитивни и практически проблеми;
- 3) придобиват комуникативни умения чрез работа в групи;
- 4) развиват изследователските си умения (способността да идентифицират проблеми, да събират информация, да наблюдават, да провеждат експеримент, да анализират, да изграждат хипотези, да обобщават);
- 5) развиват системно мислене.

В съвременната научна литература са представени различни класификации на образователните проекти. За целите на настоящото изследване ще представим само видовете проектно базирани дейности, подходящи за уроците по литература:

- изследователски;
- информационен;
- ролеви (игрови);
- практикоориентиран;
- творчески.

Изследователският проект по литература има някои особености. В основата му стои моделирането на събития и факти от живота на писателите, проследяване на историята около създаването на произведения, особеностите на тяхното възприемане от критици и читатели вчера и днес, сравняване на две

или повече творчески личности. Такива проектни дейности формират умения за самостоятелна работа с текста и обогатяват опита на малкия читател. Литературен проект може да бъде направен индивидуално или от група ученици, реализиран традиционно или с помощта на мултимедийни средства. Обучението може да се проведе в рамките на урока по сценарий на учителя или в извънучебно време на място, избрано от децата или педагога.

Какво още може да се превърне в обект на изследване в литературата? Това може да е сравнение на творчеството на различни писатели, анализ на развитието на определени теми в българската литература, изследване на новаторството и традициите в произведение на изкуството, връзката на историческите събития с тяхното литературно отражение, еволюцията на художествен метод в творчеството на избран майстор на словото, търсения в областта на формата, анализ на произведения или епизоди, драматизация, синхрони, създаване на писмени тестове.

Основните изисквания към изследователския проект са свързани със социалната значимост на изследвания проблем, ясни цели и добре обмислена структура на проектните дейности. Работейки по такъв проект, е необходимо да се придържаме към логиката на научното изследване, което включва аргументиране на уместността на темата, идентифициране на противоречия и разбиране на проблема, представяне на работна хипотеза, определяне на обект на изследването, задачи и методи за решаване на проблема и др.

Един от актуалните подходи в съвременното обучение по литература е създаването на мултимедийни литературни проекти, които съчетават както задълбочен литературен анализ, така и използването на неограничените интернет ресурси и най-новите информационни технологии. В урока презентациите дават възможност за виртуално възприемане на материала и по-точно разбиране или научаване на нещо допълнително.

Практиката показва, че най-важният проект, който всеки ученик създава нееднократно по време на обучението си в училище и който е част от формата на държавния зрелостен изпит, е съчинението. Подготовката на учениците да създават писмени текстове, започва още в I клас с минипроекти. Децата създават творчески проекти, в които се учат да изолират основни проблеми, да намират пътища за разрешаването им, да обсъждат, анализират, синтезират. За много ученици създаването на писмени текстове продължава да бъде най-трудният вид учебна дейност. За да помогнем на децата да овладеят методологията и технологията за създаване на собствен текст, може да заложим не на индивидуална, а на работа по двойки или в екип. След обсъждане на предложените теми учениците изготвят план, списък с въпроси и ключови думи, резюмета, избират необходимите цитати.

Добре организираната проектна дейност може да стане основа за формирането на способността да се изразяват различни гледни точки по един проблем,

да се приема и критично да се преосмисли позицията по друг. За тази цел могат да се използват ролеви проекти. По време на изпълнението на такива проекти участниците изпълняват определени роли, разписани в съдържанието на проекта. Те може да са на литературни или на измислени герои, имитиращи социални взаимоотношения. Участвайки в такива проекти, учениците получават възможността да влязат в ролята на друг, да изразят свое мнение. Такива уроци проекти, въпреки че се провеждат доста рядко, се превръщат в истински спектакъл. В много отношения техният успех зависи от импровизацията на учениците в процеса на реализиране.

Учебното съдържание по литература в етапа I – IV клас предоставя богати възможности за приложение на проектно базираното обучение. С помощта на този метод може да се пристъпи към творческо изучаване на всяко произведение, литературен жанр или биография на писател. Може да се създават книги, списания, филми, драматизации и др. Всичко зависи от фантазията и творческите способности на учителя и неговите ученици. Проектната работа предполага изследователска дейност, насочена към развитие на вниманието и въображението. Една от най-трудните и отговорни задачи в часовете по литература е насочена към развитие на уменията на децата да мислят самостоятелно и творчески.

Ето защо творческите проекти по литература са изключително полезни за малките ученици, тъй като развиват аналитичните им способности. Най-важното е, че при използването на този метод всеки ученик има възможност да прояви себе си на творческо ниво.

За формирането на творческо мислене у учениците е необходима система от специални упражнения с творчески характер. Към този тип упражнения може да отнесем създаването на илюстрация по текста на дадено произведение, драматизация на литературния текст (работа в група) или творчески преразказ на текста (от името на автора, от името на герой в произведението).

Най-често в началния образователен етап се избира рисуването, тъй като този вид дейност е най-познат на децата. Работата по създаването на илюстрация се реализира на няколко етапа:

- анализ на произведението;
- работа с произведения на изобразителното изкуство (разглеждане и анализ);
- създаване на илюстрация към произведението;
- изложба с ученическите работи.

Особености на проектно базирано обучение в часовете по литература

При организиране на проектната дейност е добре да се вземат под внимание психолого-физиологическите особености на малките ученици. Подбирайки темата, учителят трябва има предвид, че децата в начална училищна възраст имат нагледно-образно мислене и проявяват естествено любопитство

към заобикалящия ги свят. Затова е добре проектът да е насочен към личностен или социалнозначим проблем, който да ги мотивира за самостоятелна работа.

Продължителността на учебния проект или самото изследване е добре да се ограничи до 1 – 2 седмици в рамките на класните и извънкласни занимания или 1 – 2 учебни часа. Важното е проектите да не са дългосрочни, тъй като е трудно интересът на децата да бъде задържан за дълго време. Освен това малките ученици не могат дълго време да работят самостоятелно без участието на възрастни (без тяхната подкрепа, помощ, анализ и насочване към следващия етап от изследването). За поддържане на мотивацията и по-лесна организация при ученици в етапа I – IV клас проектните дейности се разделят не на три етапа, както е в по-горните класове, а на 4, 5 или 6, в зависимост от поставените задачи и съдържанието.

Освен това децата в началния образователен етап все още не могат да работят с научнопопулярна литература, да открояват най-важното, да систематизират, да правят обобщения, да планират своята дейност. Те само пристъпват към изследователска работа. Учителят трябва да прояви такт и деликатност, за да не „налага“ информация на учениците, а да ги насочва към самостоятелно търсене. Процесът на разбиране, целенасочено придобиване и прилагане на знания, необходими в конкретен проект, поставяне на образователна цел за овладяване на дизайнерски техники също изисква голямо внимание.

В процеса на реализиране на проектно базираното обучение е удачно да се провеждат учебни екскурзии, наблюдения, социални акции (анкети, интервюта и др.). Ако проектът се осъществява под формата на извънкласни дейности, семействата на децата също могат да бъдат включени. В същото време е важно родителите да не поемат част от задълженията на децата, а да помагат със съвети.

Последният етап от проектната дейност е представянето на проекта и неговата самооценка, което също изисква специално отношение в началното училище. Защитата на проекта, по правило, се осъществява под формата на изложба с продукцията, създадена от учениците. Освен това, понякога е целесъобразно да помолим децата да подготвят свое представяне на резултатите от изследователската дейност. Оценката от реализацията на проектната идея трябва да носи стимулиращ характер. В началното училище е от изключителна важност да бъде поощрен всеки ученик, участвал в изпълнението на проекта, а тези, постигнали значителни резултати, може да бъдат отличени допълнително.

Заклучение

В заключение може да се каже, че проектно базираното обучение създава условия за творческа самореализация на детето в начална училищна възраст,

повишава мотивацията му за учене, подпомага развитието на интелектуалните му способности, самостоятелността, отговорността, умението за планиране, вземане на решения и самооценка. Това е задължително условие за реализиране на стандартите по български език и литература в началния образователен етап.

Съвременното образование изисква да се върви не по пътя на усъвършенстване на подходите, в които принципът на подражание е определящ и води до интелектуално и физическо претоварване на учениците, а да се заложи на нови, по-ефективни методи за учебна и познавателна дейност. В проектно базираните дейности учениците стават главни действащи лица в образователния процес, те са равноправни членове на творческия екип. Това им позволява да се обединяват по интереси и да се впуснат в разнообразни ролеви дейности. Освен това методът на проектите позволява в творческия процес да се включат не само действията и мислите на учениците, но и техните чувства.

Въз основа на представените принципи и техники за приложение на проектната дейност може да се направи изводът, че проектният метод укрепва и насърчава искреното желание на учениците да учат, и следователно е изключително ефективен на практика. Дизайнът винаги е ориентиран към личността и позволява на учениците да се учат от собствения си опит и от този на другите участници в образователния процес. Тази форма помага да се създадат много по-комфортни условия за обучение, при които всеки ученик чувства своя успех и интелектуални способности.

С въвеждането на проектни дейности в съвременното обучение по литература може да се решат и редица педагогически проблеми. Един от тях е свързан с превръщането на малкия ученик в активен читател, който неусетно, по достъпен, весел и интересен начин, да се потопи в необятния и вълнуващ свят на книгата.

БЕЛЕЖКИ

1. Държавни образователни изисквания за учебно съдържание (2000). МОН. Достъпно на file:///C:/Users/User/Downloads/nrdb_2_00_uch_sadarjanie_pril1-1.pdf, посетено на 29.07.2022 г.
2. Институт за изследвания в образованието. Достъпно на <http://ire-bg.org/%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8pisa2018/>, посетено на 29.07.2022 г.

ЛИТЕРАТУРА

АЛЕКСИЕВА, М. 2019. *Съвременни проекции на началната училищна педагогика*. Бургас: Екип РА.

- ЙОРДАНОВА, Д. 2019. Възможности за приложение на интерактивните методи при работа с художествен текст чрез обучението по литература (I – IV клас). *Педагогически алманах*. 27 (1), 41 – 48.
- ХРИСТОЗОВА, Г. 2008. *Обучението по български език в I – IV клас*. Бургас: Янита ЯС.

REFERENCES

- ALEKSIEVA, M. 2019. *Suvremenni proektsii na nachalnata uchilishtna pedagogika*. Burgas: Ekip RA.
- YORDANOVA, D. 2019. Vuzmozhnosti za prilozhenie na interaktivnite metodi pri rabota s hudozhestven tekst chrez obuchenieto po literature (I – IV klas). *Pedagogicheski almanah*. 27 (1), 41 – 48.
- HRISTOZOVA, G. 2008. *Obuchenieto po bulgarski ezik v I – IV klas*. Burgas: Yanita YaS.

APPLICATION OF PROJECT-BASED LEARNING IN LITERATURE LESSONS (1ST – 4TH GRADE)

Abstract. Children of the XXI century communicate globally and have unlimited access to information resources. But often this abundance of information does not lead to systematic knowledge, which indicates that children must learn to absorb it properly. The article examines the possibilities of applying project-based learning in literature lessons in the primary educational stage. This innovative method offers a new type of pedagogical interaction regarding the learning content of the subject, related to achieving the necessary basic level of native language communication in the 1st – 4th grade stage. Project-based learning is also applicable in the context of building literary competences by working with a literary text, which is a major part of the formation of language literacy and is associated with students' skills to recognize, understand and interpret the specific information it carries.

Keywords: project-based learning; innovative approach; reading, language literacy; primary school

✉ **Dr. Zlatina Dimitrova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-6998-8745

Center for Humanities

Burgas Free Univesity

8001 Burgas, Bulgaria

62, San Stefano St.

E-mail: zl.dimitrova@bfu.bg